

О. В. Алейнікова,
к. е. н., доцент докторант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ПІДСУМКИ І АНАЛІЗ СТАНУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

У статті наданий аналіз сучасного стану агропродовольчої сфери України, виявлено причини, що породжують кризову ситуацію, а також пошук можливостей виходу з неї за допомогою регулюючих важелів ринкової економіки.

In article the current state analysis agro-food spheres of Ukraine is given, the reasons which generate a crisis situation, and also search of possibilities of an exit from it by means of regulating levers of market economy are established.

Ключові слова: державне регулювання, сільськогосподарська продукція, рентабельність, державна підтримка, фінансова стійкість, диспаритет цін.

Key words: state regulation, agricultural production, profitability, the state support, financial stability, disparity of the prices.

ВСТУП

У системі державного регулювання розвитку агропродовольчого комплексу центральне місце належить питанню обґрунтування основних напрямів державної підтримки сільського господарства. Звідси стає актуальним аналіз сучасного стану агропромислової сфери України, виявлення на базі цього аналізу причин, що породжують кризову ситуацію, і пошук можливостей виходу з неї за допомогою регулюючих важелів. Це вимагає комплексної оцінки ситуації, що, у свою чергу, робить актуальним розгляд соціально-економічних аспектів даної проблеми і узагальнення зарубіжного досвіду державного регулювання сільськогосподарського виробництва в умовах вже розвинених ринкових відносин.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є надання оцінки та узагальнення досвіду державного регулювання сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Реформування агропродовольчого сектора країни супроводжується зниженням ресурсного забезпечення, повсюдним падінням виробництва обсягів всіх видів продукції сільського господарства і сировини (табл. 1).

У 2010 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2009 р. становив 99,0%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — 99,2%, у господарствах населення — 98,9%.

У 2010 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2009 р. становив 99,0%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — 99,2%, у господарствах населення — 98,9%.

Обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах, за розрахунками, становив 184,9 млрд грн. Сільськогосподарськими підприємствами отримано 29,7 млн т зерна, що на 17,0% менше, ніж у 2009 р., господарствами населення — 9,5 млн т (на 6,8% менше). Скорочення врожаю зернових в усіх категоріях господарств порівняно з 2009 р.

зафіксовано у 21 регіоні, найсуттєвіше — у господарствах Харківської (удвічі менше), Сумської (на 34%), Чернігівської (на 27%), Полтавської (на 25%), Львівської (на 24%) та Луганської (на 23% менше) областей.

Збільшення обсягів валового збору насіння соняшнику відбулося у господарствах 17 регіонів, із них найсуттєвіше — у Житомирській (у 2,6 р.б.), Івано-Франківській (у 2,2 р.б.), Рівненській та Хмельницькій (в 1,8 р.б.) областях та в Автономній Республіці Крим (у 2,0 р.б.). Сільськогосподарськими підприємствами зібрано 5,6 млн т соняшнику (на 7,8% більше) при середній урожайності 15,4 ц з 1 га (у 2009 р. — 15,7 ц з 1 га).

Валовий збір цукрових буряків (фабричних) становив 13,7 млн т і порівняно з 2009р. збільшився на 36,0% (виключно за рахунок розширення зібраних площ на 53,9%). Збільшення обсягів виробництва цукрових буряків порівняно з 2009 р. відбулося у 19 регіонах із 22 регіонів, що займалися їх вирощуванням. Найсуттєвіше збільшено обсяги їх валового збору господарствами Івано-Франківської (у 4,4 р.б.), Чернівецької (у 2,9 р.б.), Миколаївської (у 2,2 р.б.), Волинської (в 1,8 р.б.), Вінницької, Львівської, Хмельницької та Чернігівської (в 1,7 р.б.) областей.

У 2010 р. індекс обсягу виробництва продукції тваринництва порівняно з 2009 р. становив 104,5%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах — 108,8%, у господарствах населення — 101,3%. У господарствах усіх категорій у 2010 р. порівняно з 2009р. загальні обсяги виробництва м'яса (реалізації худоби та птиці на забій у живій вазі) збільшено у 21 регіоні і найсуттєвіше — в Черкаській (на 28%), Миколаївській (на 15%), Кіровоградській (на 12%), Полтавській (на 10%), Львівській, Івано-Франківській (на 7%), Сумській та Дніпропетровській (на 6%) областях. Скорочення обсягів виробництва м'яса відбулося у Київській (на 4%), Закарпатській (на 1%) і Чернівецькій (на 0,3%) областях. На рівні 2009 р. залишилося виробництво м'яса у Рівненській області.

У 2010 р. в аграрних підприємствах (крім малих) обсяг вирощування худоби та птиці порівняно з 2009 р. збільшився на 10,0% (на 150 тис. т). Перевищення обсягів вирощування над обсягами реалізації худоби та птиці на забій зафіксовано в усіх регіонах, крім Сумської області, де обсяг вирощування худоби складав 98,9% від обсягу її реалізації на забій.

У 2010 р. порівняно з 2009 р. через скорочення поголів'я корів загальне виробництво молока зменшилося на 3,1%. Загальне

Таблиця 1. Виробництво основної сільськогосподарської продукції за категоріями господарств (тисяч тонн)

	1990р.	1995р.	2000р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Продукція рослинництва, з неї								
Зернові та зернобобові культури	51009,0	33929,8	24459,0	34258,3	29294,9	53290,1	46028,3	39226,7
Цукрові буряки (фабричні)	44264,5	29650,4	13198,8	22420,7	16977,7	13437,7	10067,5	13691,2
Соняшник	2570,8	2859,9	3457,4	5324,3	4174,4	6526,2	6364,0	6769,4
Картопля	16732,4	14729,4	19838,1	19467,1	19102,0	19545,4	19666,1	18705,0
Овочі	6666,4	5879,8	5821,3	8058,0	6835,2	7965,1	8341,0	8122,2
Плоди та ягоди	2901,7	1897,4	1452,6	1114,3	1469,6	1504,1	1618,1	1745,0
Продукція тваринництва, з неї								
худоба та птиця	4357,8	2293,7	1662,8	1723,2	1911,7	1905,9	1917,4	2922,5
молоко	24508,3	17274,3	12657,9	13286,9	12262,1	11761,3	11609,6	11254,1
яйця, млншт.	16286,7	9403,5	8808,6	14234,6	14062,5	14956,5	15907,5	16964,7
вовна, т	29804	13926	3400	3277	3449	3755	4111	4187

виробництво молока порівняно з 2009 р. зменшено в усіх регіонах (крім Закарпатської області, де відбулося зростання на 1,7%); найсуттєвіше скорочення зафіксовано в Луганській (на 10%), Запорізькій (на 9%), Донецькій, Сумській (на 6%), Дніпропетровській (на 5%). Середні надої молока на одну корову порівняно з 2009 р. зросли в сільськогосподарських підприємствах 15 регіонів. Найвищі надої молока спостерігалися в аграрних підприємствах Київської (5252 кг), Черкаської (4836 кг), Полтавської (4573 кг) та Харківської (4431 кг) областей.

Загальне виробництво яєць від птиці усіх видів збільшилося порівняно з 2009 р. на 6,6%, насамперед за рахунок зростання їхнього виробництва в сільськогосподарських підприємствах на 9,9%. Зменшення обсягів загального виробництва яєць відбулося в 5 регіонах, з них найсуттєвіше — в Хмельницькій (на 15%) та Київській (на 4%) областях.

У господарствах населення зростання обсягів реалізації худоби та птиці на забій зафіксовано у 22 регіонах (від 0,1% до 21%), виробництва молока — лише у Закарпатській області (на 1,9%), яєць від птиці всіх видів — у 22 регіонах (від 0,1% до 10,1%).

Таблиця 2. Склад посівних сільськогосподарських культур (тис. га)

	1990р.	1995р.	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.
Уся посівна площа	32406	30963	27173	26044	25928	26060	27133	26990
Зернові та зернобобові культури	14583	14152	13646	15005	14515	15115	15636	15837
Технічні культури	3751	3748	4187	5260	6105	5920	6778	6545
Картопля і овоче-баштанні культури	2073	2165	2277	2041	2031	1997	1967	1950
Кормові культури	11999	10898	7063	3738	3277	3028	2752	2658
Площа чистих парів	1427	1570	3213	2428	1866	1625	1413	1523

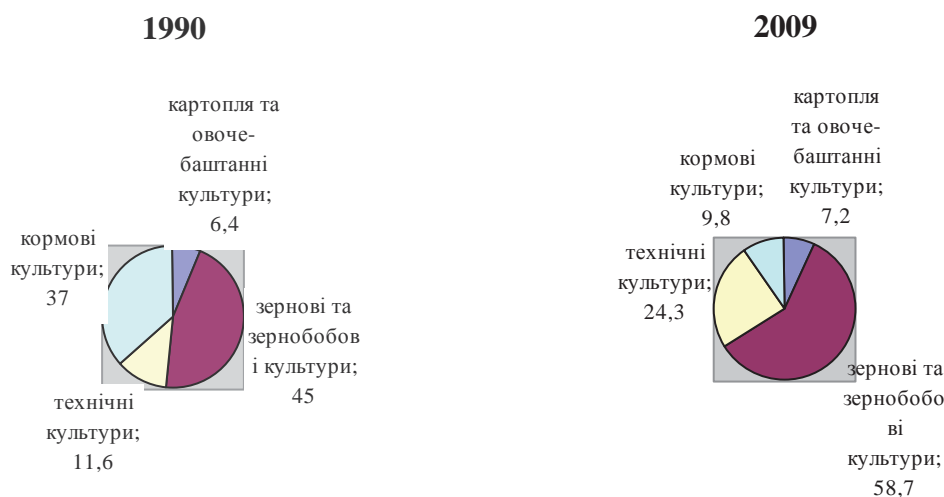

Рис. 1. Динаміка структури посівних площ основних сільськогосподарських культур (у відсотках до загальної площі)

Скорочення обсягу виробництва і закупівель, на наш погляд, зумовлене наступними причинами:

- неузгодженість централізованих заходів щодо виведення економіки з кризи;
- інфляція, перехід до бартерного обміну, обмеження ввезення-вивозу продукції;
- штучне обмеження товарності.

Дослідження показали, що різке зниження обсягів виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини спостерігалось в господарствах суспільного сектора, і зв'язано це з впливом як екстенсивних, так і інтенсивних чинників виробництва. До екстенсивних чинників можна віднести скорочення посівних площ, поголів'я худоби і птиці (табл. 2 і табл. 3).

Сільськогосподарські угіддя — земельні ділянки, які систематично використовуються для одержання сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарські угіддя знаходяться у власності, оренді, постійному чи тимчасовому користуванні сільськогосподарських підприємств і громадян.

Виробництво (валовий збір) сільськогосподарських культур визначається у сільськогосподарських підприємствах за даними обліку зібраної продукції як з основних, так і з повторних і міжрядних посівів; у господарствах населення — на основі даних перепису про розміри посівних площ у цих господарствах та про середню урожайність з 1 га площ за матеріалами вибіркового обстеження. Виробництво зернових та зернобобових культур і соняшнику показується у вазі після доробки, цукрових буряків (фабричних) — у вазі без землі й домішок, овочевих культур — включаючи продукцію закритого ґрунту.

Що стосується динаміки структури посівних площ

сільськогосподарських культур, то треба відзначити тенденцію до суттєвого збільшення площ під зернові та зернобобові культури, а також технічні культури, такі як цукрові буряки (фабричні), соняшник, соя, ріпак (рис. 1).

Поголів'я худоби та птиці встановлюється на основі щорічного обліку на 1 січня і включає поголів'я всіх вікових груп відповідного виду худоби та птиці. Вирощування худоби та птиці (у живій масі) складається із ваги одержаного за рік приплоду, приросту ваги молодняку і худоби та птиці дорослої на відгодівлі та на

відгодівлі.

Загальне поголів'я великої рогатої худоби скоротилося у 18 регіонах (у Закарпатській області залишилося на рівні початку 2010р.), у т.ч. корів — у 23 регіонах (у Дніпропетровській області залишилося на рівні початку 2010р., у Закарпатській області — зросло на 0,2%); свиней — скоротилося в 6 регіонах; овець і кіз — у 10 регіонах; птиці всіх видів — у 6 регіонах.

Найсуттєвіше скорочення загального поголів'я великої рогатої худоби спостерігалось у Львівській (на 9%), Донецькій, Сумській, Херсонській, Запорізькій, Черкаській, Івано-Франківській та Волинській (на 5%) областях; свиней — у Львівській (на 5%) і Житомирській (на 4%) областях і в Автономній Республіці Крим (на 8%); овець і кіз — у Миколаївській (на 7%) і Черкаській (на 6%) областях і в Автономній Республіці Крим (на 7%); птиці всіх видів — у Запорізькій (на 14%), Полтавській (на 8%) та Чернігівській (на 5%) областях.

На початок січня 2011 р. населенням утримувалось 67,8% загальної чисельності великої рогатої худоби (на 1 січня 2010 р. — 66,3%), у т.ч. корів — 78,0% (77,9%), свиней — 54,9% (56,3%), овець і кіз — 83,7% (82,8%), птиці всіх видів — 45,7% (47,6%). У сільськогосподарських підприємствах (крім малих), що займалися тваринництвом, станом на 1 січня 2011 р. було в наявності кормів усіх видів 2,9 млн т корм. од, що на 12,4% менше, ніж на 1 січня 2010 р., у т.ч. концентрованих кормів — 1,2 млн т корм.од (на 10,1% менше). У розрахунку на одну умовну голову великої худоби припадало по 6,4 ц корм.од кормів усіх видів, у т.ч. концентрованих — по 2,7 ц корм. од (на 1 січня 2010 р. відповідно 7,7 ц та 3,1 ц корм. од).

До інтенсивних чинників відноситься зниження врожайності культур і тенденція до збільшення продуктивності праці тваринництва, що, зрештою, визначає загальну позитивну динаміку продуктивності праці в цілому.

Таблиця 3. Поголів'я худоби та птиці за всіма за категоріями господарств (на кінець року; тис. голів)

	1990р.	1995р.	2000р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Велика рогата худоба – всього	24623,4	17557,3	9423,7	6175,4	5490,9	5079,0	4826,7	4739,5
У тому числі:								
корови	8378,2	7531,3	4958,3	3346,7	3095,9	2856,3	2736,5	2677,0
Свині	19426,9	13144,4	7652,3	8055,0	7019,9	6526,0	7576,6	8039,6
Вівці та кози	8418,7	4098,6	1875,0	1617,2	1678,6	1726,9	1832,5	1815,6
птиця	246104,2	149748,4	123722,0	166531,0	169290,3	177555,9	191446,4	202084

Випуск продукції у сільському господарстві за 2009 рік, у тому числі нефінансові корпорації та сектор загальнодержавного управління і домашні господарства, складає 157867 млн грн., що відповідає 7,62% у валовому внутрішньому продукті (у ринкових цінах). Чисельність зайнятого у сільському господарстві населення зменшилася у 2009 р. проти попереднього на 169,9 тисяч осіб. Вартість основних засобів зростає й склала 95880 млн грн. В обсяги інвестицій в основний капітал включено витрати на капітальне будівництво (нове будівництво, включаючи розширення діючих підприємств, будівель і споруд; їх технічне переоснащення і реконструкцію; підтримання діючих потужностей); витрати на придбання машин та обладнання без здійснення капітального будівництва. До інвестицій в основний капітал належать витрати на будівельні і монтажні роботи усіх видів (включаючи монтаж обладнання); придбання машин, обладнання, виробничого інструменту і господарчого інвентарю, інші капітальні роботи та витрати. У 2009 р. інвестиції в основний капітал скоротилися на 7 508 млн грн., що складає 44,5%. Прямі іноземні інвестиції збільшилися на 58,1 млн долл. США, передбачаючи довгострокові взаємовідносини, які відображають тривалу зацікавленість іноземного інвестора в резидентському підприємстві в економіці іншої країни. Пряме інвестування передбачає суттєвий вплив інвестора-нерезидента на управління підприємством-резидентом з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту (табл. 4).

При таких ресурсних можливостях залишається невирішеною проблема фінансової стійкості аграрного виробництва, що зумовлено нестабільністю доходів, декапіталізацією, недостатнім припливом приватних інвестицій; ускладненим доступом сільськогосподарських товаровиробників до фінансових і інформаційних ринків. Питома вага збиткових підприємств є високою, рентабельність в сільському господарстві нижча, ніж в цілому по економіці, притому, що ризики в аграрному секторі значно вищі, ніж в інших галузях економіки.

В умовах глобалізації, що розвивається, загострюється геополітична боротьба за володіння життєвим простором і енергоресурсами. При цьому як основний інструмент цієї боротьби використовується не стільки військова сила, скільки цілеспрямовано формований транснаціональний ринок продовольства, з орієнтиром на скорочення частки України і створення нерівних конкурентних умов функціонування АПК (вступ у ВТО). Країни, що витісняються з ринку продовольства, з неминучістю несуть гео економічний збиток через зниження потенціалу своїх територій, оскільки для розміщення в сільській місцевості промислових галузей і виробництв потрібні фінансові вкладення на порядки перевершуючі витрати аграрного сектора економіки, що базується на природних складових (грунт, сонце, вода).

Відносно невеликий вітчизняний досвід входження країни в ринкову економіку показав, що цей перехід

Таблиця 4. Питома вага аграрного сектора України в економіці народного господарства, %

Показники	2001р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.
Валовий внутрішній продукт	12,56	9,04	7,86	6,85	7,11	7,62
Чисельність зайнятого населення	19,7	19,3	17,6	16,7	15,8	15,6
Інвестиції в основний капітал	5,0	5,4	5,8	5,1	7,2	6,2
Прямі іноземні інвестиції	1,9	1,8	1,8	1,9	1,9	2,3
Основні засоби	10,2	5,9	4,8	3,9	3,1	3,2

має бути регульованим, інакше неминучим є спад виробництва, інфляція, зниження рівня життя. На цьому етапі державна підтримка всіх форм господарювання в аграрному секторі повинна орієнтуватися на гарантовані й індексовані ціни на всю реалізовану сільськогосподарську продукцію. Такі ціни, що визначаються для кожного конкретного року, повинні забезпечувати умови для покриття реальних поточних витрат і мінімальний розмір рентабельності. За умови зростання ринкових цін, за якими буде реалізуватися продукція, держава здійснює перерозподіл отриманого прибутку. Індексція цін повинна включати паритетний індекс, що страхує сільськогосподарських споживачів від неконтрольованого зростання оптових цін на засоби виробництва.

Відсутність механізму забезпечення паритету в Україні не дозволяє здійснювати еквівалентність обміну створить лише видимість підтримки. Проте даною дисбалансу можна запобігти безпосередньо при розрахунку за продукцію, якби паритет був забезпечений гарантованою закупівельною ціною. Але питання щодо методики розрахунку паритетних цін до цих пір залишається відкритим. Через порушення міжгалузевого балансу виникли численні наслідки невмілого реформування АПК, які, на наш погляд, помилково розглядаються аграрною наукою як самостійні проблеми, що вимагають свого негайного рішення. У їх числі підвищення родючості ґрунтів, збільшення енергоозброєності, розвиток сучасних технологій і тому подібне. Насправді, базове вирішення проблем аграрного сектора лежить за межами його власних можливостей і пов'язане з необхідністю радикальної зміни методології державного управління, із змінами параметрів згубної фінансово-економічної атмосфери, в якій функціонує АПК. Значною мірою необґрунтована методологія державного управління, що базується на уявленнях про саморегульовані можливості ринку, привела до катастрофічного порушення як міжгалузевих, так і територіальних зв'язків і балансів. Всередині країни, в рамках різних галузей створені території з конкурентними умовами життєдіяльності і підприємництва, що різко відрізняються. Цілісність такого економічного простору не може бути забезпечена в довгостроковому і стійкому режимі. Корупція, що розвивається в умовах кризи, системна злочинність і інші вади завжди прямо пропорційні розриву, що збільшується, в прибутковості і окремих громадян, і корпорацій.

За відсутності соціального орієнтованого державного регулювання, ринок неминуче тяжіє до розвитку найбільш прибуткових сегментів, до яких можна віднести алкогольну продукцію, тютюнові вироби, зброю,

гральний бізнес і тому подібне. При цьому малорентабельні сектори економіки, до яких відноситься аграрне виробництво, не потрапляють у поле пріоритетних інтересів бізнесу.

Порівняльний аналіз демонструє деформації вітчизняної економіки, що формуються. При зіставленні статей витрат складових собівартості більшості видів сільськогосподарської продукції (енергоресурси, добрива, насіння, сільгоспмашини), що виробляються в розвинених країнах, можна побачити, що вони в 2—10 разів вище вартості робочої сили і перевищують українські параметри в десятки разів. При цьому готова продукція з витратами по доставці з Європи і навіть з-за океану продається дешевше вітчизняної. Пояснення тут досить прості. Конкурувати в аграрному секторі здатна будь-яка країна, у якої є достатньо природних ресурсів. А боротьбу за створення робочих місць і заселеність країни виграє той, хто перекачує методами державного регулювання в аграрну сферу прибуток надприбуткових галузей.

Окрім формування припустимої фінансової атмосфери, розвиток АПК повинен супроводжуватися ефективним держрегулюванням, що має бути націлене на формування збалансованого стійкого народно-господарського комплексу, що розвивається, за рахунок управління порогами рентабельності галузей методами податково-дотаційної політики. Збитки АПК і є за своєю суттю надприбутками енерго-сировинного сектора і кредитно-фінансових установ. Зниження порогу рентабельності однієї з галузей, так само, як і його незбалансоване перевищення в іншій, однаково проходять дестабілізуючою хвилею по всій виробничо-споживчій системі, включаючи ринок праці. Внаслідок цього дотаціями, на наш погляд, повинні іменуватися виплати виробникам певних видів продукції, де необхідне збереження робочих місць або виробництво якої в певних обсягах необхідне, але при преїскуранті цін, що склався, нерентабельно. Метою дотацій є усунування наслідків макроекономічних системних помилок, вже допущених в управлінні народно-господарським комплексом.

Під субсидіями, на нашу думку, слід розуміти виплати споживачам певних видів продукції, у випадку, якщо держава вважає споживання саме цих видів продукції суспільно корисним і переважним, а потенційний споживач володіє недостатньою прибутковістю для того, щоб сплачувати споживання цих видів продукції на основі самофінансування. Таким чином, повинні субсидуватися харчування і придбання житла в межах санітарно необхідної норми.

Дотації і субсидії в умовах реформування АПК повинні розглядатися як природний обов'язковий засіб управління порогами рентабельності виробництва в галузях і регіонах з метою забезпечення цілісності і суверенітету країни, створення умов для відтворення населення, вирішення демографічних проблем.

Проведений методологічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків свідчить, що для вирішення проблеми стійкого розвитку АПК і сільських територій, окрім усунування вищевказаних причин, що дестабілізують його функціонування, необхідно вирішити дві базові пробле-

ми системного характеру, що створюють поки неприйнятну фінансову атмосферу в аграрному секторі економіки.

По-перше, настала пора вирішити питання про законодавче обмеження позикового відсотка, зв'язавши його розмір з реальними витратами банків. Компенсація облікової ставки НБУ є по факту інструментом підтримки і без того небідного банківського сектора, а не аграрної сфери економіки. Пояснення високого позикового відсотка рівнем інфляції безпідставні, оскільки саме позиковий відсоток і є причиною, основним генератором інфляції, а не навпаки.

По-друге, стабільний стійкий розвиток АПК, як і всього народно-господарського комплексу, неможливий в умовах щорічного дестабілізуючого зростання тарифів природних монополій. Товари і послуги цієї сфери збільшують собівартість будь-якої продукції і з неминучістю, так само, як і позиковий відсоток, дестабілізують обстановку в країні, породжують інфляцію. Реальне відродження і стійкий розвиток аграрного сектора економіки, а отже, і всієї території країни вимагає введення законодавчої заборони на збільшення тарифів природних монополій.

Найважливішими елементами системи державного регулювання АПК в Україні в даний час мають бути: підтримка загального рівня прибутковості в галузі через надання бюджетної підтримки селу і стимулювання платоспроможного попиту населення; антимонopolне регулювання і регулювання пропорцій міжгалузевого обміну, підвищення конкурентного потенціалу галузі; розвиток ринкової інфраструктури; підтримка стабільної сприятливої кон'юнктури на ринку шляхом проведення держінтервенцій. Важливе місце в цій системі повинно відводитися забезпеченню села доступними кредитами, а також проведенню політики розумного протекціонізму і створення вітчизняним товаровиробникам умов для нормальної конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

На підставі системного аналізу можна зробити висновки, що агропродовольчий сектор України переживає тяжку затьяжну кризу, характерними рисами якої є:

— глибоке загальне падіння виробництва, що здійснюється впродовж останніх 15 років при випереджаючих темпах спаду в галузях, що виробляють, м'ясо і молоко;

— скорочення виробництва відбувається при нестачі і зниженні споживання населенням продовольства і наростанні дисбалансу в структурі продовольчого споживання;

— руйнування продуктивних сил, включаючи зниження родючості землі, що робить скрутним, не тільки розширене, але і просте відтворення в сільському господарстві та призводить до неможливості швидкого підйому сільського господарства при зміні обставин в сприятливу сторону;

— зростає заміщення на сільськогосподарському продовольчому ринку вітчизняної продукції продукцією, що імпортується з далекого зарубіжжя. Оскільки дана тенденція має стійкий характер, то необхідно проаналізувати причини цього явища, з метою виявлення можливостей його подолання.

Тому, кажучи про причини виникнення кризи, слід виділити декілька груп.

Перша група причин хронічного відставання, основа якого закладена в самій моделі існуючої аграрної структури:

— корінь проблеми — в тотальному одержавленні, в привласненні державою монопольного права власності на землю, засоби виробництва і проведену продукцію. Звідси прагнення до форми крупного сільськогосподарського підприємства з державною формою власності зі всіма її недоліками організації, управління, екологічних проблем, проблем ефективності;

— багаторічна жорстка централізована система не зачіпала виробничі одиниці — колгоспи, радгоспи, перероблюючи підприємства. В результаті сучасна інтеграція агропромислових підприємств йшла повільно.

Отже, можна вважати що регіональні організаційно-господарські структури агропромислового комплексу ще не склалися. Аналіз показує, що в країнах з ринковою економікою прискореними темпами розвивалися галузі, що забезпечують агропромислове виробництво засобами праці, перероблюючи промисловість і виробничу інфраструктуру. В Україні, навпаки, переважає значення мало сільське господарство, а інші галузі АПК розвивалися недостатньо. Склалася нераціональна функціонально-галузева структура агропромислового комплексу, в якій спостерігається висока питома вага сільського господарства і низька частка галузей переробної промисловості і виробничої інфраструктури. Наслідком даної ситуації стало зростання монополізації першої і третьої сфер агропромислового комплексу України.

У числі чинників, що справили найбільш руйнівний вплив на агропродовольчий сектор економіки, необхідно, в першу чергу, відмітити:

— зниження доходів (збіднення) більшої частки населення України, що привело до обмеження попиту на найбільш високоякісні продукти харчування;

— митна політика, що привела до появи на внутрішньому ринку дешевших імпортованих ідентичних або замінюючих продуктів, знизила попит на вітчизняні сільськогосподарські продукти;

— зниження доходів сільськогосподарських виробників.

Сучасні аграрні перетворення в Україні проходять у складній соціально-економічній ситуації, для якої характерні нестійкість виробничо-господарських зв'язків, втрата державного контролю за цінами і оплатою праці, інфляція, дорожчання кредитних ресурсів, скорочення державного фінансування, зниження купівельної спроможності споживачів сільськогосподарської продукції і зростання неплатежів між підприємствами, неконкурентоспособність продукції АПК на світовому ринку, його недостатнє законодавче забезпечення.

На наш погляд, саме ці обставини, а не сам факт аграрних перетворень, послужили основною причиною спаду виробництва сировини і продовольства, скорочення посівних площ, зниження поголів'я худоби, посилення нееквівалентності обміну в народногосподарському комплексі, погіршення фінансового становища товаровиробників і харчової промисловості, зниження їх пла-

тоспроможності, привели до збільшення заборгованості по банківських кредитах, скорочення інвестицій, формування нецивілізованих продовольчих ринків і іншим негативним наслідкам.

Оскільки загострюється проблема диспаритету цін, то і в теоретичному і в практичному плані залишається задача створення ефективного механізму державної допомоги аграрній сфері.

Принципово ця допомога може йти як шляхом створення конкурентного середовища в інших галузях економіки, з якими сільське господарство обмінюється товарами і послугами, так і шляхом відшкодування сільському господарству втрат від диспаритету цін. Реалізація першого варіанта навряд чи можлива, оскільки він зачіпає майже всі інші галузі народного господарства, а тенденція до монополізму не зникає і стимулюється самим механізмом ринку (конкуренція), то залишається другий шлях.

ВИСНОВОК

Гострота проблеми і широта загальних заходів по державному втручання в аграрну сферу залежить від конкретного стану економіки і її аграрного сектора, від політичної оцінки ситуації і від розуміння соціальної значущості селянства і його ролі в країні.

Що стосується політичного і соціального факторів розвитку сільського господарства і допомоги йому з боку держави, то в першому випадку мова йде про досягнення продовольчої самозабезпеченості країни і подолання пов'язаною з цим певної економічної і політичної залежності від експортерів продовольства; у другому — підтримці селянства як носія рис національної самобутності, національного духу.

Із сказаного виходить (і цю думку висловлюють більшість економістів), що подолання кризи сільського господарства неможливе без надання йому державної допомоги. Це вимагає вироблення відповідної концепції, що, у свою чергу, робить актуальним розгляд і узагальнення досвіду державного регулювання сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах.

Література:

1. Діброва А.Д. Сучасне трактування сутності державного регулювання аграрного сектора економіки / А.Д. Діброва // Економічна теорія. — 2007. — № 1. — С. 76—84.

2. Доповідь "Про соціально-економічне становище України за 2010" рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу до стор.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Зубець М.В. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України / М.В. Зубець, М.Д. Безуглий. — НААН України. — К., 2010. — 30 с.

4. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2009 рік. / [за ред. Ю.М. Остапчука]. — К.: Держкомстат України. — 2010. — 376 с.

5. Цибок В.О. Організаційно-економічний механізм державного регулювання АПК в умовах фінансової кризи / В.О. Цибок // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 22—25.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2011 р.